

УДК 34.343.3/.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.21>

ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ ТА ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ РОЗДІЛУ VII ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ)

Парасюк Н.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7489-9181
e-mail: natalo4ka78@ukr.net*

Парасюк Н.М. Тенденції кримінального законодавства про відповідальність за контрабанду та практики його застосування (на прикладі розділу VII Особливої частини КК України)

У ретроспективі розвитку кримінального законодавства про контрабанду (на прикладі розділу VII Особливої частини КК України) пропонується виділяти три періоди: перший включає такі етапи: криміналізація контрабанди радіоактивних матеріалів та частин вогнепальної нарізної зброї; декриміналізація товарної контрабанди; редагування спеціальної конфіскації предметів контрабанди; другий період – криміналізація контрабанди деревини та подальше підвищення розміру предмета контрабанди; третій період, в межах якого відбувається (а) структурування ст. 201 КК України приміткою, яка має комплексний характер, (б) введення кваліфікуючої ознаки – «особою, раніше судимою за статтями 201, 201-1, 201-3, 204-1 КК України»; (в) рекриміналізація товарної контрабанди та (г) криміналізація контрабанди підакцизних товарів.

З огляду на бланкетний спосіб викладу диспозицій кримінально-правової норми про контрабанду, акцентовано увагу на недоцільності тлумачення способів контрабанди у окремій примітці. Визначено, що зниження розміру предмета кваліфікованих видів контрабанди деревини без зміни караності діяння проведено без достатньої обґрунтованості.

Здійснено аналіз судової практики у сфері контрабанди культурних цінностей, що мав на меті виокремити тенденції у правозастосовному процесі, в результаті чого зроблено висновки щодо напрямів удосконалення концепції кримінальної відповідальності за контрабанду. Встановлено значний ступінь «суддівської гуманізації» на етапі призначення покарання як за закінчену, так і за незакінчену контрабанду, а також відсутність належної аргументованості доцільності призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом відповідно до ст. 69 КК України та звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України).

Аргументовано, що відсутність кримінально-правової оцінки кожного епізоду контрабанди культурних цінностей як окремого кримінального правопорушення свідчить про неповноту кримінально-правової кваліфікації. У цих випадках також судами не визнається обставиною, яка обтяжує покарання – вчинення злочину повторно. З метою уникнення зловживань у цій сфері запропоновано доповнити склади про контрабанду кваліфікуючою ознакою – ті самі дії, вчинені повторно.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, криміналізація, декриміналізація, контрабанда, культурні цінності, зброя, товари, покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Parasiuk N.M. Trends in criminal legislation on liability for smuggling and practices of its application (using the example of Section VII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine).

In retrospect of the development of criminal legislation on smuggling (using the example of Section VII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine), it is proposed to distinguish three periods: the first includes the following stages: criminalization of smuggling of radioactive materials and parts of firearms; decriminalization of commodity smuggling; editing of special confiscation of contraband items; the second period – criminalization of timber smuggling and further increase in the size of the contraband item; the third period, within which (a) structuring of Article 201 of the Criminal Code of Ukraine with a note that is of a comprehensive nature, (b) introduction of a qualifying feature - «a person previously convicted under Articles 201, 201-1, 201-3, 204-1 of the Criminal Code of Ukraine»; (c) recriminalization of commodity smuggling and (d) criminalization of smuggling of excisable goods.

Given the blanket way of presenting the provisions of the criminal law norm on smuggling, attention is focused on the inexpediency of interpreting the methods of smuggling in a separate note. It was determined that reducing the size of the subject of qualified types of timber smuggling without changing the punishability of the act was carried out without sufficient justification.

An analysis of judicial practice in the field of smuggling of cultural values was carried out, which aimed to identify trends in the law enforcement process, as a result of which conclusions were drawn regarding the areas of improvement of the concept of criminal liability for smuggling. A significant degree of «judicial humanization» at the stage of imposing a penalty for both completed and unfinished smuggling was established, as well as the lack of proper reasoning for the expediency of imposing a milder penalty than provided for by law in accordance with Art. 69 of the Criminal Code of Ukraine and exemption from serving a sentence on probation (Art. 75 of the Criminal Code of Ukraine).

It is argued that the lack of a criminal-legal assessment of each episode of smuggling of cultural values as a separate criminal offense indicates the incompleteness of the criminal-legal qualification. In these cases, the courts also do not recognize the circumstance that aggravates the punishment – the commission of a crime again. In order to avoid abuses in this area, it is proposed to supplement the clauses on smuggling with a qualifying feature - the same actions committed again.

Key words: criminal liability, criminalization, decriminalization, smuggling, cultural values, weapons, goods, punishment, release from serving a sentence with probation.

Постановка проблеми. Розвиток суспільного життя незмінно породжує необхідність змін у нормативному регулюванні відповідної сфери відносин. Це повною мірою стосується і кримінального законодавства, яке все ж більше тяжіє до динамізму. Попри безумовні позитиви цих процесів, науковці констатують, що сьогодні кримінальне законодавство зіткнулося з реальною загрозою його неконтрольованого і безсистемного реформування, результатом чого цілком може стати не лише подальше його «захаращення» науково необґрунтованими і такими, що не викликані потребами сучасного суспільного життя положеннями, а й, зрештою, може призвести до порушення основоположних принципів, на яких воно побудоване, системних зв'язків і залежностей його приписів, що у свою чергу потягне за собою істотне зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність [1, с. 64].

Кримінально-правова норма про контрабанду у структурі розділу VII Особливої частини регламентована, зокрема: 1) ст. 201 КК України – контрабанда культурних цінностей та зброї; 2) ст. 201-1 КК України – контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев; 3) ст. 201-3 КК України – контрабанда товарів; 4) ст. 201-4 КК України – контрабанда підакцизних товарів. Потрібно відзначити, що у структурі цього розділу це чи не єдина кримінально-правова норма, яка представлена у такій множині кримінально-правових заборон, виділених в окремих статтях КК України. Аналіз розвитку кримінального законодавства у сфері протидії контрабанді та практики його застосування дозволить виділити тенденції кримінально-правового регулювання та їх вплив на ефективність запобіжного впливу.

Стан дослідження проблеми. Контрабанда перебуває під пильним оком наукової спільноти. Активному обговоренню піддаються не лише зміни, які набрали чинності, але й численні законопроекти були забезпечені високим науковим супроводом. Наукові дослідження у цій сфері кримінально-правового регулювання проводили, зокрема, Д.В. Бабіков, Ю.В. Гродницький, Ю.О. Данилевська, О.О. Дудоров, Ю.Ю. Забуга, Д.В. Каменський, О.О. Кравченко, В.В. Кухар, Т.О. Михайліченко, Р.О. Мовчан, Є.С. Назимко, Т.Б. Ніколаєнко, О.М. Омельчук, Т.І. Пономарьов,

О.В. Процюк та інші. Одначе, науковці і надалі констатують перспективність кримінально-правової характеристики видів контрабанди та наявність цілої низки дискусійних аспектів.

Таким чином, **метою цієї статті** є ретроспективний аналіз тенденцій розвитку кримінального законодавства у сфері контрабанди (на прикладі розділу VII Особливої частини КК України), а також практики його застосування та формулювання пропозицій щодо можливості вирішення деяких проблемних моментів у цій сфері кримінально-правового регулювання.

Виклад основних положень. У первинному тексті КК України 2001 року у розділі VII Особливої частини містилася ст. 201 КК України, яка й передбачала відповідальність за контрабанду. Потрібно акцентувати увагу, що текстуально ця стаття була відмінною від ст. 70 КК 1960 року [2], яка також передбачала караність контрабанди. Контрабанда за КК 1960 року передбачалася у главі I Особливої частини та була віднесена до категорії «інших злочинів проти держави». За критерієм вартісного виразу предметів контрабанди, у ст. 70 КК 1960 року можна було виділити два склади злочину. Перший – переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів, валюти, цінностей та інших предметів у великих розмірах. Другий – незаконне переміщення культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та бойових припасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та боєприпасів до неї). У своїй первинній редакції ст. 70 КК 1960 року також містила вказівку на такий предмет як «наркотичні засоби». Однак, Законом України від 15 лютого 1995 року № 64/95-ВР, контрабанда наркотичних засобів була виділена в окрему статтю 70-1, у межах цієї ж глави. Караність цього виду контрабанди була значно тяжчою.

Кримінально-правова норма про контрабанду, яка передбачалася у первинній редакції ст. 201 КК України, також містила ознаки двох складів. Одначе, за цією статтею великий розмір предметів слід було встановити лише щодо товарів. Формулювання таким чином предметів товарної контрабанди мало однозначну перевагу над тим, яке було зазначено у ч. 1 ст. 70 КК 1960 року, що передбачала відкритий перелік предметів, ускладнений невизначеною вказівкою також на «інші предмети». Інша конструктивна частина норми про контрабанду за ч. 1 ст. 201 КК України містила додатковий предмет, незаконне переміщення якого також визнавалося злочином – стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України.

Склад кваліфікуючих ознак контрабанди, відповідно до ч. 2 ст. 70 КК 1960 року, на відміну від ст. 201 КК України передбачав за наявності інших схожих ознак також – ті самі дії, вчинені повторно. Розглядувана стаття також містила примітку, у якій було визначено обсяг криміналізації контрабанди товарів, валюти, цінностей та інших предметів через відповідну кількість офіційно встановлених мінімальних розмірів заробітної плати. Вартісним виразом великого розміру контрабанди відповідно до ст. 201 КК України визнавався неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Отож, порівняння контрабанди відповідно до КК 1960 та КК України 2001 року дозволяє констатувати, що змін не зазнала об'єктивна сторона контрабанди, яка передбачала переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вказаних у статтях предметів контрабанди. Суб'єктом контрабанди визнавалася фізична осудна особа, яка досягла на момент вчинення злочину шістнадцяти років. Суб'єктивна сторона – умисел.

Ретроспективний аналіз розвитку кримінального законодавства про контрабанду пропонуємо розподілити на три окремі періоди. У межах першого слід розглядати етапи, які пов'язані із законодавчим редагуванням кримінально-правової норми, яка була представлена у первинному тексті розділу VII Особливої частини КК України, тобто у ст. 201 КК України.

Перший етап – це Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» від 24 травня 2007 року № 1071-V, яким було криміналізовано в Україні контрабанду радіоактивних матеріалів з 14 червня 2007 року. Це стало можливим у зв'язку із необхідністю узгодження термінологічного позначення предметів контрабанди із ратифікованою Міжнародною конвенцією про боротьбу з актами ядерного тероризму, а саме слова «радіоактивних або вибухових речовин» замінили словами «вибухових речовин, радіоактивних матеріалів».

Декриміналізація товарної контрабанди товарів стала наступним етапом процесу законодавчих змін. Відбулася комплексна гуманізація відповідальності за злочини у сфері господарської ді-

яльності, одним із напрямів якої було переведення контрабанди товарів у великих розмірах у ранг адміністративного правопорушення. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI набрав чинності з 17 січня 2012 року. Розробники цього законопроекту пояснювали таку доцільність метою гуманізації існуючих у законодавстві України санкцій за скоєння кримінальних правопорушень у сфері економіки і господарської діяльності та втратою ознак підвищеної суспільної небезпеки, достатньої для переслідування їх у кримінальному порядку [3]. Натомість науковці апелювали до необґрунтованості такого законодавчого підходу [4, с. 171-172; 5; 6, с. 185], а також на конкретних статистичних даних пояснювали, що бажаного результату не сталося як в аспекті бюджетного наповнення, так і попередження зростання протиправних діянь, пов'язаних із незаконним переміщенням товарів через митний кордон України [7, с. 98-99].

Третій етап редагування кримінально-правової норми про контрабанду пов'язаний із вдосконаленням інституту спеціальної конфіскації та передбаченням можливості її застосування незалежно від вказівки у санкції статті. Із санкцій частин 1 та 2 було виключено посилення на конфіскацію предметів контрабанди [8]. Разом з тим, це не означало скасування можливості спеціальної конфіскації таких предметів у порядку, визначеному ст. 96-1 КК України.

Четвертий етап – це криміналізація контрабанди частин вогнепальної нарізної зброї. Закон із однойменною назвою від 18 травня 2017 року № 2052-VIII набрав чинності 10 липня 2017 року. Таким чином, у переліку предметів контрабанди можна виділити окрему групу предметів, обіг яких може здійснюватися відповідно до вимог дозвільної системи України. Наведене дозволяє погодитися із міркуваннями щодо доцільності перенесення кримінально-правової норми про контрабанду предметів дозвільної системи у розділ IX Особливої частини КК України [9, с. 271]. При цьому слід підтримати науковців, які зазначають про те, що така контрабанда має каратися більш суворо [10, с. 270]. Щодо виключення з предметів контрабанди гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї, науковці висловлюють позицію про підвищену суспільну небезпеку такого діяння та про доцільність її криміналізації [11, с. 87–288].

Другий період кримінально-правового регулювання контрабанди слід пов'язати із криміналізацією переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» від 06 вересня 2018 року № 2531-VIII, КК України доповнено ст. 201-1, яка набрала чинності 01 січня 2019 року. Нова стаття за способом викладу характеризувалася певними відмінними рисами. По-перше, у назві ст. 201-1 КК України було повністю продубльовано зміст диспозиції частини 1 цієї статті. По-друге, за змістовими ознаками об'єктивна сторона розглядуваного складу відповідала об'єктивній стороні контрабанди (ст.ст. 201 та 305 КК України). З огляду на таку схожість цілком виправданим було позначити назву ст. 201-1 КК України, родовим поняттям – контрабанда, що й було зроблено Законом України від 09 грудня 2023 року № 3513-IX. Відповідно до цього закону назву ст. 201-1 КК України було викладено як «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев». Очевидний недолік назви цієї статті полягає у тому, що нею не охоплено усіх підвидів предметів цього складу кримінального правопорушення. Можна провести таке їх групування: 1) лісоматеріали – підвиди (а) лісоматеріали цінних та рідкісних порід дерев; (б) лісоматеріали необроблені; (в) інші лісоматеріали, заборонені до вивозу за межі митної території України; 2) пиломатеріали цінних та рідкісних порід дерев. Думається, що більш інформативним буде відобразити у назві ст. 201-1 КК України вказівку на контрабанду лісоматеріалів та пиломатеріалів. А уже в диспозиції статті вказати на підвиди цих родових понять предметів контрабанди.

По-третє, у ст. 201-1 КК України проведено диференціацію кримінальної відповідальності за контрабанду лісоматеріалів та пиломатеріалів залежно від розміру незаконно переміщених предметів. При цьому, диспозиція ч. 1 ст. 201-1 КК України не містить вказівки на значний розмір предметів складу кримінального правопорушення, тоді як у переліку кваліфікуючих ознак виділяється їх великий розмір (ч. 2 ст. 201-1) та особливо великий розмір (ч. 3 ст. 201-1). Це достатньо нетиповий спосіб конструювання ознак складу кримінального правопорушення, які передбачено статтями розділу VII Особливої частини КК України. Критерії обчислення великого та особливо

великого розміру предметів визначено у примітці 2 до цієї статті. Тоді, як для кваліфікації контрабанди деревини за ч. 1 ст. 201-1 КК України слід врахувати, що нижня межа великого розміру предмета контрабанди є верхньою межею розміру предмета простого (основного) складу контрабанди за ч. 1 ст. 201-1 КК України.

У первинній редакції примітки 2 до ст. 201-1 КК України під великим розміром розумілося переміщення лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, а також лісоматеріалів необроблених, вартість яких в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великому розмірі – вартість яких у дві тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Але вже Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів» від 25 квітня 2019 року № 2708-VIII (набрав чинності – 19 травня 2019 року, тобто через 5 місяців з моменту включення до КК України ст. 201-1), законодавчо було переглянуто критерії визначення розмірів предметів контрабанди. Відповідно до змін, внесених до примітки 2, відбулося значне зниження розміру кваліфікованої та особливо кваліфікованої контрабанди. Так, великий розмір предмета контрабанди слід кваліфікувати, якщо вартість предмета у вісімнадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а особливо великий – у тридцять шість разів і більше перевищує цю величину. При цьому, санкції цих статей не редагувалися. Відповідно до первинної редакції ст. 201-1 КК України, якщо вартість предмета контрабанди не перевищувала однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то за ступенем тяжкості це був нетяжкий злочин. Тоді, як відповідно до нових змін – це вже може бути особливо тяжкий злочин, якщо вартість предмета контрабанди лише у тридцять шість разів і більше перевищує цю величину, за вчинення якого передбачено позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

По-четверте, у примітці 1 зроблено відсилання до ст. 1 Закону України «Про особливості державної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів». Усі статті про контрабанду містять бланкетні диспозиції, що передбачає необхідність звернення для з'ясування змісту окремих ознак складів до норм іншого законодавства, яке регулює відповідну сферу суспільних відносин, які реалізуються з приводу певних предметів. Однак, жодна із статей крім ст. 201-1 КК України не містить вказівки на ці нормативні акти. Користь від такого способу формулювання кримінально-правової норми звісно що є. З іншого боку, складно уявити собі таку деталізацію іншого законодавства щодо кожного бланкетного відсилання. Незважаючи на конкретизацію регулятивного законодавства, детально вдаючись у зміст предметів цього виду контрабанди, науковці констатують складність теоретичної конструкції «інші лісоматеріали, заборонені до вивозу за межі території України» [12, с. 116] і відзначають, що згадування додаткової категорії, яка б відображала інші заборонені до експорту різновиди деревини, може тлумачитися як будь-які лісоматеріали й пиломатеріали, які експортують без належного сертифіката, отримані протиправним шляхом, мають сумнівне походження [13, с. 143].

З моменту декриміналізації «товарної контрабанди» не вщухали дискусії щодо її повернення у сферу кримінально-правового регулювання. Ціла низка законопроектів з цього приводу була подана на розгляд Верховної Ради України. Третім періодом законодавчого редагування концепції кримінально-правового регулювання контрабанди є прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» від 09 грудня 2023 року № 3513-IX (далі – Закон № 3513-IX). Особливістю цього законодавчого акту є те, що в ньому викладено норми, які охоплюють усі види контрабанди, які розміщено у розділ VII Особливої частини КК України. Закон № 3513-IX набрав чинності 01 січня 2024 року. Законодавчі положення, які ним передбачені можна розподілити на дві групи. До першої слід віднести положення, які унормовують чинні статті про контрабанду, а до другої – ті, які передбачають криміналізацію окремих видів контрабанди – контрабанду товарів (ст. 201-3 КК України) та контрабанду підакцизних товарів (ст. 201-4 КК України).

Розпочну із першої групи положень та зупинюся на найбільш суттєвих із них. Змінена назва ст. 201 КК України «Контрабанда культурних цінностей та зброї» не викликає загального схвалення через звуження меж поширення цієї статті виключно на незаконне переміщення культурних цінностей та зброї, тоді як за її межами залишається ціла низка інших предметів, вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 201 КК України.

До структури ст. 201 КК України включено примітку, яка має комплексний характер і поширює свою дію в т. ч. і на ст.ст. 201-1, 201-3, 201-4 та 305. У двох окремих абзацах примітки міститься аутентичне тлумачення способів контрабанди. Законодавчу доцільність такого кроку складно зрозуміти з огляду на те, що загалом важко визначити, що способи контрабанди є законодавчою прогалиною та потребують тлумачення саме у тексті кримінального закону. Наявність у примітці таких положень все ж не виключає бланкетність норм про контрабанду. Зважаючи на необхідність у процесі кримінально-правової кваліфікації посилалися на норми Митного кодексу України, який у ст. ст. 482 та 483 визначає зміст кожного способу незаконного переміщення, зроблене у примітці 1 та 2 втрачає своє кримінально-правове значення.

Окремо, слід виділити примітку 3 до ст. 201 КК України, яка встановлює правило про спеціальний рецидив та визначає, що особою, раніше судимою за статтями 201, 201-1, 201-3, 204-1 КК України слід вважати ту, яка має судимість за їх вчинення. Таке нововведення загалом отримало схвальну оцінку науковців [14, с. 171].

Друга група положень Закону № 3513-IX стосується криміналізації нових видів правопорушень – контрабанди товарів та підакцизних товарів. Доцільність рекриміналізації товарної контрабанди можна віднести до достатньо обговорюваної проблеми на сторінках наукової літератури [15; 16; 11; 15; 17]. О.М. Омельчук зазначає, що «це рішення слід розглядати як частину ширшої стратегії України щодо наближення національного законодавства до стандартів Європейського Союзу та зміцнення інституційної спроможності держави боротися з економічною злочинністю» [17, с. 29]. Разом з тим, положення Закону України № 3513-IX теж породили наукові дискусії щодо невідповідності родового та безпосередніх об'єктів контрабанди спеціальних предметів, визначення межі караності товарної контрабанди, доцільності виділення контрабанди підакцизних товарів тощо. Науковці знову апелюють до законодавця щодо відсутності логіки конструювання складів про контрабанду у межах розділу VII Особливої частини КК України. З цього приводу пропонується об'єднати усі склади про контрабанду у межах однієї статті, диференціювавши кримінальну відповідальність залежно від рівня суспільної небезпеки предметів незаконного переміщення [14, с. 174].

Зміст ознак простого (основного) складу контрабанди у частинах 1 ст.ст. 201, 201-1, 201-3 та у 201-4 КК України формулюється із використанням описових диспозицій, у яких подано роз'яснення поняття контрабанди, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю відповідних предметів. З огляду на системність кримінального законодавства, таке дублювання є нераціональним використанням законодавчого тексту. Доцільно було б визначити поняття контрабанди у ч. 1 ст. 201 КК України, а у інших статтях обмежитися лише вказівкою на родові поняття.

Законодавчі зміни не торкнулися конструкції ознак об'єктивної сторони цих складів кримінальних правопорушень, з якою пов'язується момент закінчення контрабанди. Контрабанда вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту незаконного переміщення предметів через митний кордон України одним із вказаних вище способів. Позиція законодавця щодо такої прив'язки залишається незмінною. Дудоров О.О. та Мовчан Р.О. на прикладі контрабанди деревини, стверджують, що майже у всіх випадках виявлення цього злочину кваліфікація вчиненого супроводжується посиланням на ст. 15 КК України, що, як наслідок, призводить до призначення винуватому навряд чи виправданого (з урахуванням суспільної небезпеки контрабанди) у такій ситуації більш м'якого покарання на підставі ст. 68 КК України [14, с. 178]. Д.В. Бабіков пише, що з урахуванням суспільної небезпеки контрабанди варто уникати вимушеної кваліфікації контрабанди із посиланням на ст. 15 та, як наслідок, призначення більш м'якого покарання [12, с. 128].

Проведений аналіз судової практики у сфері контрабанди культурних цінностей мав на меті виокремити тенденції у правозастосовному процесі та зробити певні висновки щодо ефективності цієї норми. Під час напрацювання емпіричного матеріалу для цієї наукової розвідки було проаналізовано 41 вирок у справах про контрабанду культурних цінностей, постановлених судами України у період з січня 2024 по жовтень 2025 року. Закінчений склад контрабанди культурних цінностей було кваліфіковано у 5 вироках, з яких: у 4 – за ч. 1 ст. 201, в іншому вирокі – за ч. 2 ст. 201 КК України. Відповідно 36 вироків містили кваліфікацію закінченого замаху на контрабанду.

Якщо аналізувати призначення покарання за закінчену контрабанду культурних цінностей, то у трьох вироках суд призначив покарання у виді позбавлення волі строком на три роки, тобто від-

повідно до мінімального розміру цього виду покарання, яке передбачено ч. 1 ст. 201 КК України, умотивувавши при цьому застосування ст. 75 КК України. У двох інших вироках за закінчену контрабанду було укладено угоди про визнання винуватості, за результатами яких, суд застосував спеціальну засаду призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України), зокрема (а) за ч. 1 ст. 201 (тяжкий злочин) – штраф становив 200 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян; (б) за ч. 2 ст. 201 (контрабанда культурних цінностей групою осіб за попередньою змовою – особливо тяжкий злочин) – штраф у розмірі п'яти тисяч неоподатковуваних мінімуми доходів громадян.

При призначенні покарання за незакінчену контрабанду лише у 4 вироках суди зазначили про застосування спеціальної засади, передбаченої ст. 68 КК України. Так, у всіх цих вироках було призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки із звільненням від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75 КК України. Посилання на ст. 68 КК України було обумовлено врахуванням лише частини 1 цієї статті, яка передбачає, що при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення слід враховувати окрім загальних засад також ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та ступінь здійснення кримінально-протиправного наміру та причини, внаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця. Таким чином, слід зробити висновок, що суди не розглядали відповідно до санкції статті призначення за незакінчене кримінальне правопорушення покарання за вищою його межею, бо посилання на ч. 3 ст. 68 КК України у цих вироках не згадується.

Аналізуючи призначення покарання за незакінчену контрабанду культурних цінностей, було визначено такі висхідні моменти: 1) призначення покарання за угодою про визнання винуватості – у 17 вироках, з яких (а) із звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) – у 5 вироках, (б) із застосуванням більш м'якого покарання у виді штрафу (ст. 69 КК України) – у 12 вироках; 2) 19 вироків було ухвалено без укладення угоди про визнання винуватості, однак ситуація із призначення покарання майже ідентична. Так, у 16 вироках із застосуванням ст. 75 КК України, у трьох інших вироках – ст. 69 КК України із призначенням покарання у виді штрафу. Таким чином, лише за 8 вироками було призначено покарання, яке підлягало реальному виконанню, тобто штраф.

На підставі аналізу судової практики по контрабанді культурних цінностей можна констатувати спільні тенденції правозастосування як щодо закінчених, так і незакінчених кримінальних правопорушень. Вочевидь, що перенесення моменту закінчення контрабанди на більш ранній етап не вирішить проблеми надто високого ступеня «суддівської гуманізації» покарання за контрабанду. Застосування у вироках про незакінчену контрабанду одразу двох спеціальних засад призначення покарання (ч. 5 ст. 65 та ст. 69 КК України), призводить до того, що суди затверджують угоди та погоджують призначення більш м'якого покарання, але без належного умотивування свого рішення щодо істотності встановлених обставин, які пом'якшують покарання, для зниження ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Аналогічним чином це стосується застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням – без обґрунтування висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання.

Інша проблема правозастосування пов'язана із кримінально-правовою кваліфікацією і стосується кримінально-правової оцінки декількох епізодів контрабанди різних культурних цінностей у різні періоди. Так, у вирoku Солом'янського районного суду м. Києва від 09 лютого 2024 року у справі № 760/2181/24, провадження 1-кп760/2445/24, буквально зазначається таке «суд визнає доведеною вину ОСОБА_4 у закінчених замаху на контрабанду культурних цінностей, тобто закінчених замаху на переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, що мали місце 30.01.2023, 23.03.2023, 04.06.2023, 08.10.2023, 20.10.2023, за наведених вище обставин. Кваліфіковані його дії вірно за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201 КК України» [19]. Констатуючи наявність кількох замахів, в результаті яких загалом було незаконно переміщено 262 предмети, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення, суд при цьому не лише кваліфікує вчинені епізоди як просте одиничне кримінальне правопорушення, але, що, особливо важливо, при такій кваліфікації не вбачає наявності такої обтяжуючої ознаки як вчинення злочину повторно (п. 1 ч.1 ст. 67 КК України). Суд затвердив угоду про визнання винуватості та призначив обвинуваченому покарання за

ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201 КК України у виді громадських робіт на строк 240 годин на підставі ст. 69 КК України. Ще один приклад із судової практики. За вироком Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21 липня 2025 року у справі № 607/11688/25, провадження № 1-кп/607/1570/2025, вісім епізодів замахів на контрабанду культурних цінностей було кваліфіковано аналогічно за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201 КК України. В цьому кримінальному провадженні не було укладено угоди про визнання винуватості. Суд призначив покарання ОСОБА_3, враховуючи загальні засади призначення покарання у межах санкції статті, а саме у виді позбавлення волі на строк 4 роки, тобто ближче до нижчої межі. Суперечливість положень цього вироку – очевидна. Так, суд спочатку зазначає, що «при призначенні покарання обвинуваченому ОСОБА_3, суд враховує ступінь тяжкості кримінальних правопорушень, які відносяться до тяжких, тобто фактично визнає, що вчинено декілька кримінальних правопорушень» [20]. А далі, стверджує, що з урахуванням пом'якшуючих покарання обставин обвинуваченого ОСОБА_3 обставин, відсутності обтяжуючих його, позитивних даних про особу, суд вважає за можливе на підставі ст. 75 КК України звільнити даного обвинуваченого від відбування призначеного судом покарання з випробуванням. Повторність в даному випадку знову не визнається обставиною, яка обтяжує покарання. Як приклад, також можна навести вирок Зміївського районного суду Харківської області від 17 квітня 2025 року у справі № 621/664/25 провадження № 1-кп/621/185/25, в якому суд при формулюванні обвинувачення зазначив «ОСОБА_4, повторно вчинив закінчений замах на контрабанду, тобто переміщення через митний контроль України з приховуванням від митного контролю культурних цінностей» [21]. Разом з тим, у процесі призначення покарання суд констатує відсутність обставин, що обтяжують покарання, відповідно до ст. 67 КК України.

Наявність такої тенденції у судовій практиці, фактично зводить нанівець старання законодавця щодо протидії контрабанді. Вочевидь, що виправити цю ситуацію можна лише доповненням складів про контрабанду кваліфікуючою ознакою – «та сама дія, вчинена повторно». При повторності кожне кримінальне правопорушення, яке її утворює зберігає своє кримінально-правове значення та відповідно має бути окремо відображено у формулі кримінально-правової кваліфікації. Наслідком цього буде призначення за кожне окреме кримінальне правопорушення покарання та призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів або сукупністю вироків. Забезпечення такого порядку дозволить зреалізувати мету покарання щодо кожного випадку вчинення контрабанди. Своєю чергою, кримінально-правові наслідки кожного попереднього кримінального правопорушення впливатимуть на кваліфікацію кожного наступного кримінального правопорушення, яке буде повторним.

Висновок. Кримінально-правова концепція протидії контрабанді на сьогодні містить багато слабких сторін та, навіть, прогалин. Як з'ясувалося, динамічність розвитку кримінального законодавства в цьому аспекті не сприяла формуванню ефективному механізму кримінально-правового впливу щодо контрабандистів. Майже кожна пояснювальна записка до відповідного законопроекту містить покликання на те, що чинні редакції статей не забезпечують належну протидію контрабандним проявам і потрібно нові зміни. Законодавчі редагування не вирішили низки питань, які стосуються, зокрема: 1) систематизації у межах відповідного розділу Особливої частини КК України контрабанди предметів зі специфічними ознаками залежно від їх безпосередніх об'єктів; 2) точності термінології, яка позначає переліки предметів контрабанди, які не відповідають формулюванням, що вживаються у іншогогалузевому законодавстві; 3) зниження вартості предмета кваліфікованих видів контрабанди без зміни караності діяння; 4) завантаженості примітками, які, у певних моментах, не несуть додаткового змістовного навантаження, але, навпаки створюють проблеми у процесі тлумачення змісту ознак складу контрабанди; 5) відсутності диференціації кримінальної відповідальності за контрабанду з урахуванням такої ознаки як – «те саме діяння, вчинене повторно». Вочевидь, що це не є вичерпний перелік спірних моментів концепції кримінально-правового регулювання контрабанди. Ефективність протидії цим негативним проявам залежить також і від того наскільки призначене судом покарання може забезпечувати розумний баланс між охороною суспільних відносин у сфері переміщення товарів та інших предметів зі специфічними ознаками через митний кордон України, а також інтересами засудженої особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тацій В., Тютюгін В., Пономаренко Ю. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4(83). С. 54–66.
2. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 року / Платформа LIGA360 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0006> (дата звернення: 08.10.2025).
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності)» / Верховна Рада України. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9221&skl=7 (дата звернення: 08.10.2025).
4. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 169–175.
5. Кухар В.В. Декриміналізація «товарної» контрабанди: теорія та практика. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 408–412.
6. Михайліченко Т.О. Товари, які мають важливе економічне значення, як предмет контрабанди. *Форум права*. 2015. № 4. С. 180–186.
7. Ніколаєнко Т.Б. Криміналізація контрабанди товарів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Випуск 47. С. 96–105.
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні: Закон України від 10 листопада 2015 року № 770-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-19#n15> (дата звернення: 08.10.2025).
9. Забуга Ю.Ю., Михайліченко Т.О. Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81, частина 2. С. 268–277.
10. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за контрабанду «спеціальних» предметів: законодавчі реалії та перспективи (на прикладі контрабанди лісу). *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: журнал*. Серія Право. Вип. 15(27). Т. 1. 2023 С. 264–277.
11. Назимко Є.С., Данилевська Ю.О., Пономарьова Т.І. Рекриміналізація контрабанди в світлі законодавчих ініціатив. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 285–290.
12. Бабіков Д.В. Кримінальна відповідальність за незаконне переміщення предметів через митний кордон України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 Право спеціальність 081 Право. Кропивницький, 2023. 249 с.
13. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правова заборона контрабанди деревини: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 142–148.
14. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Рекриміналізація товарної контрабанди і супутні законодавчі новели: критичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 1(21). С. 165–202.
15. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Про рекриміналізацію товарної контрабанди в контексті євроінтеграційних прагнень України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 75–94.
16. Гродецький Ю.В. Перспективи криміналізації контрабанди товарів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 15. С. 150–161.
17. Каменський Д.В. Контрабанда як протиправне посягання на засади ринкової моделі економіки в Україні: деякі актуальні питання. *Науковий висновок Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 2. С. 155–160.
18. Омельчук О.М. Криміналізація товарної контрабанди в Україні: правовий аналіз змін до кримінального законодавства та перспективи їх реалізації. *Державна митна політика України: відповідь на глобальні виклики та перспективи міжнародного співробітництва*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 10 червня 2025 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. 150 с. С. 28–31.
19. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09 лютого 2024 року у справі № 760/2181/24 провадження 1-кп760/2445/24 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116892169> (дата звернення: 08.10.2025).

20. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21 липня 2025 року у справі № 607/11688/25 провадження № 1-кп/607/1570/2025 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129654426> (дата звернення: 08.10.2025).
21. Вирок Зміївського районного суду Харківської області від 17 квітня 2025 року у справі № 621/664/25 провадження № 1-кп/621/185/25 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126677731> (дата звернення: 08.10.2025).